

A jogászképzés módszertani dilemmái

Fleck Zoltán*

Az egyetemi képzés strukturális problémáinak tudatos kezelése mellett az európai hagyománytól is idegen módszertani tudatosság vezethet ki a jogászképzés válságából. A hazai jogi felsőoktatás területén is léteznek olyan fejlemények, amelyek e tudatosság megjelenését bizonyítják. A tanulási folyamatot középpontba helyező oktatási szemlélet a jogász felsőoktatásban is új oktatói szemléletet igényel. Ezt a jogászképzés területén folytatott kutatások tudnák segíteni.

Kulcsszavak: jogászképzés, oktatásmódszertan, tanulási folyamat, jogtudomány

A jogászképzés általános válsága

Jól ismert téma jogász körökben a képzés válsága, de a hazai viták nem jutnak túl a helyzet leírás kísérletein, a helyzetet okozó tényezők leltározásán. Az ilyen viták résztvevői gyakran vonnak le olyan következtetéseket, amelyek pusztán egzisztenciális érdekeiket vagy kényelmüket szolgálják: csökkenteni kell a képzésben résztvevők számát. Hasonló menekülés a problémától a közoktatás hibáztatása a tanulói érdektelenség vagy tudásszint süllyedése miatt. A poszt-kommunista államok helyzetét nehezíti a forráshiány és az újra bizonytalanná váló autonómia, valamint a jogrendszer minőségének drasztikus romlása.

Általános azonban a jogászképzés önreflexiójának gyengesége. Európában alig van vita a módszerről, kevés a szakmai irodalom, nincs kapcsolat a jogászképzés és a pedagógia, oktatásmódszertan tudományos műhelyei között. Azonban az utóbbi években megindult intézményesedettség jelentős monográfiákat és szakmai folyóiratokat szolgáltat a jogászképzés módszertani fejlesztése számára.¹ Ezekre tudnának támaszkodni az oktatóként felelős intézményi vezetők, oktatói közösségek.

De minden oktatásfejlesztés a jogászképzésben csak egy alapkérdés tisztázása után következhet: ki a jó jogász? Vagyis milyen képességek és tulajdonságok szükségesek a magas szintű szakmai munkához? Ezt megelőzően persze azt kell mérlegelni, hogy számít-e, hogy ki a jó jogász? Szükség van-e jó jogászra vagy csak egyszerű parancs-végrehajtókra. Mindenesetre ezeket az alapkérdéseket a szakmai köröknek kell megválaszolni.

Az egyetemi szakmai képzés sorsa, minősége, presztízse sok szállal kötődik a tudományhoz. A jogtudomány azonban súlyosan alulteljesít a többi diszciplínához képest. Kevés a doktori fokozattal rendelkező, alulfejlett a publikációk metodológiai megalapozása, a kutatásokban nincs innovatív erő, a nemzeti orientáció és normatív szemlélet dominál és a jog tudományos művelése veszélyesen közel van a gyakorlathoz. A jog ilyen „tudományon kívülsége” az oktatási folyamatot technicizálja, tehát diplomát jószérivel technikai készségek és tudáselemek meglétére adnak.² Paradox módon az oktatás minőségét mégis a tudományos minőséghez, praktikusán a formális publikációs tevékenység megítéléséhez kötik. A habilitáció, amely elvileg az oktatói alkalmasság mérésére szolgál alig tartalmaz oktatói készségeket tesztelő elemeket.

A jog és a jogi szakmák fokozott specializálódása és technicizálódása, a jogrendszerek túlnövekedése, nemzetköziesedése, az egyetemi képzés tömegesedése és diverzifikálódása, a piaci és menedzseri szemlélet domi-

* Tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Jog- és Társadalomelméleti tanszék, e-mail: zfleck@ajk.elte.hu

1. The Law Teacher, Journal of Legal Education, <http://www.legalwritingjournal.org>
2. A jogtudomány lehetőségeire a hazai szakirodalomban: Bódi, 2016.

nanciája újraaktivizálta az autonómia és felelősség dilemmáit. Elsősorban az alábbi két kérdést: az egyetemi autonómia milyen foka indokolt az állami finanszírozás mellett és milyen munkamegosztás működik a jogász szakmákba lépés feltételeinek meghatározásában, kontrolljában az állam, a szakmai szervezetek és az egyetem között? A képzés módszertani fejlesztése, a tudatos pedagógiai minőség iránti elkötelezettség, az oktatói ön-reflexió és hatékonyság csak az autonómia és átláthatóság egymást erősítő feltételeivel biztosítható. Legitimítást csak így kaphat a kontrolleszközként működő minőségirányítás és ellenőrzés is.

A jog átalakulásából következik az oktatás multidiszciplinaritás iránti szükséglete, amit nehezen fogad be a kontinentális jogi hagyomány, pedig alapkérdéssé vált, hogy az egyetem miként képes a nyitott társadalmat, toleranciát, demokráciát, szabadságot szolgálni. A jogászképzésben a szakma-specifikus készségek között is hangsúlyosan szerepel a jogállam és demokrácia társadalmi-kulturális értékeinek fejlesztése. Az egyetemi képzéstől az várható el, hogy az akadémiai szabadságot az értékelkötelezettség szellemében használja. A *Dublin-descriptors*³ és a szintleíró jellemzők⁴ definiálják a jó jogászt, ebből is nyilvánvaló, hogy a tudós jogász humboldti képe nem tartható. A szükséges képzési kimenetek akkor érhetőek el, ha a jogon kívüli megközelítések, szempontok, tudományterületek széles spektrumát kínálja az oktatás a humán értékek fejlesztése érdekében (Nussbaum, 2010). E szakmai kihívásokat az oktatás területén egy szemléleti váltás tudja kezelni: a tanítás és a tanár helyét a tanulás és a tanuló veszi át, a tanulás központú oktatási folyamat a hatékony tanulást a megfelelő tanulási környezettel biztosítja. A megfelelő környezet része a jó pedagógiai módszerekkel rendelkező oktató. Pedagógiai, módszertani tudás nélkül csak a tanítás tartalmán tudunk változtatni, a tanulási folyamat hatékonyságát, a hallgatói motivációk, érdeklődés felkeltését a módszertani változatosság képes elérni (Stolker, 2014). Az oktatásmódszertani tudatosság és a kimeneti szemlélet teszik lehetővé a tanulói attitűdök, információfeldolgozási szokások megismerését és aktív alakítását. Azt az egyszerű összefüggést, hogy az egyetemista korosztály sokkal kevésbé szövegcentrikus, csak akkor képes az oktató a tanulási folyamatban kezelni, ha birtokában vannak nem szövegre épülő oktatási eszközök is.⁵

Hazai viszonyok

A jogászképzés általános sajátosságai közé tartozik, hogy a tanulók nagyon korán elsajátítják a jogász gondolkodásmód reduktív, formalista és hatalom-telített gondolkodási, érvelési módozatait, nyelvezetét és világlátását. Jogászként gondolkodni, ebben a formalista értelemben, nem nehéz. E jogász professzionalizmus alapjellemezője a jogi normativitáson túli összefüggések redukálása, a társadalmi viszonyok dichotomizálása, ezzel a jogász tevékenység hatalmi jelleget kap (Mertz, 2007). Korábbi hazai kutatások is megerősítették, hogy a jogászképzés ilyen alapszerkezete könnyen vezet kirekesztő, elitista társadalomszemlélethez (Fleck et al., 2012). A jogi gondolkodás és a jogász praxis jellemzőit számos tényező befolyásolja, kulturális természetű elemek, hagyományok és a politikai kultúra egyaránt. De fontos szerepet játszik az oktatás és azon belül a tanítás módszertani állapota is. Ismert összefüggés, hogy az európai hagyomány szerint a jogászképzésben nem hangsúlyos a pedagógiai, oktatásmódszertani szempontrendszer és fejlesztési igény. Jellemző viszont a politikai hatalom és a jogász gyakorlat presztízs-rendszerének újratermelése (Bourdieu, 1989). A hatalmi mező részeként a jogászokat képző helyek erősen kitettek a politikai környezet aktuális állapotának. Természetes módon a kép-

3. http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors

4. http://www.mrk.hu/wp-content/uploads/2015/06/021_jog_plakat_7szint_JAV.pdf

5. Prof. Annie Rochette: Teaching and Learning in Canadian Legal Education - October 27, 2011. <https://www.youtube.com/watch?v=cbodjKOEELXk>

zés alapelemeit szolgáltató jogrendszer minőségének is. Hiszen bármilyen értékeket, attitűdöket, felelősségvállalási elemeket fogalmaz meg a képzés célját meghatározó norma képzési és kimeneti célként vagy az egyetem küldetésnyilatkozata, illetve a jogi karok tantervei, a képzés mindennapjait a jogrendszerből származó üzenetek befolyásolják. A képzésre vonatkozó normák hiába várják el az autonóm, kritikus és felelősségteljes jogász működmódot és az ehhez kapcsolódó készségeket, ha a jogász praxisban és az intézményes gyakorlatban az alárendelődés és autoriter viszonyok érvényesülnek. Az egyetemi képzés a legjobb szándékok mellett sem képes nagyon más lenni, mint környezete, a képzés a jogrendszer állapotához kötött, annak szerves része. A magyar jogászképzés tartalmát meghatározó kimeneti- és képzési követelmény például, az európai felsőoktatási térséggel összhangban, határozottan elvárja a tolerancia, az emberi méltóság, az emberi jogok, az egyenlő bánásmód érvényesülését. De ezek az értékek nehezen alakíthatók ki az oktatási folyamatban, ha a jogrendszerben, a közéletben és a politikai gyakorlatban nem, vagy akadozottan érvényesülnek (Fleck, 2017a). Nem nagyon van arra példa, hogy a képzés képes kivonni magát a szakmai, politikai környezet nyomása alól. Ennek több strukturális oka van: egyrészt a tanulók pontosan érzékelik, hogy milyen tudások, készségek, attitűdök megszerzése fizetődik ki a munkaerőpiacon, a jogi valóságban, másrészt a jogászképzés személyzete, az oktatók jelentős része aktív alakítója a gyakorlatnak, tehát természetes módon hordozzák a praxis elvárásrendszerét.

A jogászképzést érintő kritikus elemzések olyan alap jellemzőket tártak fel, amelyek kedvező talajt nyújtanak a hierarchikus, bürokratikus környezethez alkalmazkodás számára. Ha ilyen kedvezőtlen körülmények között az egyetemi képzés képes teljesíteni a kimeneti követelményeket, akkor azt csak tudatos oktatásmódszer-tani fejlesztéssel fogja tudni elérni. A tanítás metodológiájának döntő szerepe van, minél kétségesebbek a tartalmi elemek, annál határozottabb felelősség hárul a módszerekre.

A módszertani tudatosulás feltételei

Lassú folyamatnak tűnik a hagyományok átalakulása, ezért különös figyelmet kell fordítani azokra a fejleményekre, amelyek a változás csíráját jelenthetik és azokra a környezeti elemekre is, amelyek segíthetik vagy akadályozhatják a kultúraváltást. A jogászképzés szintleíró jellemzőinek megalkotása és az erre épülő képzési- és kimeneti jellemzők kodifikálási folyamata jelentős tapasztalatokkal járt. Mint e folyamat bizonyos szakaszainak résztvevője közvetlenül láthattam azokat a reakciókat, amelyeket egy új gondolkodásmód felvetése kiváltott. Jogász oktatók számára (is) új, elsajátítandó elem volt az oktatási folyamat kimeneteire koncentrááló nyelvezet, amely a követelmények újrafogalmazását és az új KKK megalkotását jellemezte. Az intézményi implementáció első szakaszában, a tanterv megalkotásával párhuzamosan a tantárgyi követelmények, kurzusleírások megalkotása során kellett érvényesíteni a tanuló aktivitására és tanulási eredményeire koncentrááló nyelvezetet. Ez azonban az oktatási módszerek és számonkérés újragondolása nélkül aligha vezet változásokhoz. A jogász oktatók jelentős része számára nem állnak rendelkezésre olyan minták, amelyek a pedagógiai tudatosságra épülnek. Sokak számára természetes, hogy nem megkérdőjelezhető oktatói felkészültségük, mert nagy tekintélyű professzoraiktól látták, hogyan kell tanítani. A jogászok oktatása pedig pusztán a jogász szakmai ismereteken alapul, a professzionális specifikumokra hivatkozás mentesít az oktatás módszertani elsajátítása alól. Az oktatók kiválasztásának, az oktatói munka értékelésének nem része a pedagógiai tudatosság és módszertani felkészültség. A habilitáció, amely elvileg az oktatásra való alkalmasság tesztelésére szolgál, valójában a tudományos teljesítmény mérésén alapul. A részben hagyományokon, részben intézményes hiányosságokon alapuló elzárkózás ellenére a jogi karok oktatói között egyre erőteljesebben jelenik meg az oktatás módszerei iránti igény és

fogékony. Különösen a fiatalabb oktatói nemzedékek számára lassan természetessé válik, hogy az oktatási tevékenység szakmai megalapozottságát, hatékonyságát csak a neveléstudomány és pedagógiai gyakorlat segítségével lehet erősíteni. Ha akadozottan is, de léteznek jogklinikai programok, amelyek a tanulóknak az esetek társadalmi komplexitásába való teljes bevonódására épülnek (Tóth, 2017). Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában az ösztöndíjas doktoranduszoknak oktatásmódszertani kurzust kell teljesíteniük. Oktatásmódszertani fejlesztésre nyílt meg pályázati forrás, amelynek egyik eredményeként a résztvevők módszertani segédanyagokat tettek közzé. A kar minőségirányítási céljai hangsúlyosan tartalmazzák a módszertani fejlesztést. Ezekből és hasonló fejleményekből érzékelhető, hogy az új KKK megalkotását előkészítő folyamat óta a módszertani fejlesztés legalábbis napirenden van, az oktatók egy része foglalkozik vele.

A jogászképzés szintleíró jellemzői, azok értelmezése, a kurzus előkészítésétől a számonkérésig tartó folyamat tervezése, a módszertani megközelítés és az ehhez megkívánt nyelvezet lassan beépülhet a képzés mindennapjaiba (Fleck, 2017b). Áttörést azonban csak az jelentene, ha az oktatók jelentős része birtokában lenne azoknak a módszereknek, amelyek kompatibilisek a kimeneti szemlélettel. A jogi, politikai környezetből származó strukturális nehézségek mellett komoly szakmai, tudományos hiányosságok is akadályozzák ennek bekövetkezését. Az európai jogi hagyományban alig látszik a jogi oktatás metodológiája, mint akadémiai tematikai, kutatási program. Nincsenek folyóiratok, monográfiák, és az egyetemeken nincsenek intézményei az oktatás- és tanulásmódszertan fejlesztésének. Ez az alulintézményesedettség a minőségi előrelépés, a módszertani tudatosság súlyos akadálya. Az oktatás mindennapjait meghatározó tapasztalat a gyakorlati módszertani elemek iránti igény növekedése és a könnyen használatba vehető segédanyagok hiányából származó tapasztalat. Az első lépéseket az ELTE Eötvös Kiadó oktatásmódszertani sorozata megtette: nem csak a jogászképzés kimeneti követelményeinek értelmezése, hanem az előadástartás (Tókey, 2017), a szemináriumi módszerek (Kiss, 2017), a jogklinikai módszertan (Tóth, 2017), a társadalmi érzékenyítés (Galambos, Kiss & László, 2017), az íráskészség fejlesztése (Fekete, 2017) és a drámapedagógia (Hegyi & Kisteleki, 2017) is könnyen hozzáférhető forrást nyújt az oktatóknak. Mindazonáltal a hazai jogi kultúra számára teljesen új terület a jogászképzés metodológiája, a nemzetközi szakirodalom legfontosabb eredményeinek adaptációja még nem történt meg. Ez az adaptáció aligha lehet mechanikus, mert ez a módszertani irodalom elsősorban amerikai, tehát figyelembe kell venni a jogrendszerek közötti alapvető különbségeket. A módszertani tudatosság elsősorban a jogászképzés szereplőitől várható el, a hazai, felsőoktatással foglalkozó műhelyek és szakemberek számára a jogtudományi megközelítések és jogi oktatás sajátosságai idegenek. Az eddigi tapasztalatok szerint azonban nem lehetetlen az együttműködés, a teljes elzárkózás feloldása. Az oktatási gyakorlatban is érzékelhető változásokhoz többek között az is szükséges, hogy a jogi felsőoktatás módszertani kihívásait tematizáljuk, bevonjuk a kutatási tematikák közé, intenzívebb formát kapjanak az érintett diszciplínák együttműködései.

Az elsősorban angol nyelvű szakirodalomban számos hasznosítható módszertani példa, gyakorlati megközelítés található. Az intézményesedettség és a magas szintű önreflexió előnyeinek kívül az derül ki ebből a szakirodalomból, hogy ez a tematika szorosan kapcsolódik a társadalomtudományok (szociológia, antropológia, közgazdaságtudomány, pszichológia) és a humántudományok (irodalom, filozófia) helyzetéhez és a jogászképzésben való megjelenésükhöz. Azokon a képzési helyeken, ahol hagyományosan erős a társadalom- és humántudományok szerepe a jogászképzésben, az oktatás módszereiben természetes a dogmatikai megközelítés meghaladása. Hozzátehetjük persze, hogy általában ezek azok a jogi kultúrák, ahol a jog alkalmazása és a jogtudomány, tehát a jogi kultúra egésze nyitottabb a tudományos szempontrendszer használatára. A jogtudomány belső strukturális gyengeségei, módszertani alulfejlettsége, fogalmi rendszerének dogmatikai zártsága további kedvezőtlen környezeti elemeket jelent az oktatás módszertani fejlesztése számára.

A jogászképzés pedagógiai tudatosításához a jogrendszer szakmai hátterének biztosításán kívül is jelentős társadalmi érdekek kötődnek. Ezek többnyire kiolvashatók a szintleíró jellemzőkben megfogalmazott általános és szakmaspecifikus kompetenciákból. Talán éppen az a legjellemzőbb probléma, hogy ezt a hazai jogász oktatók elenyésző része ismeri. A jogi karok tudvalevőleg nem pusztán állami jogalkalmazókat és ügyvédeket bocsátanak ki, viszonylag tág a jogi diploma konvertálhatósága a gazdaság, kultúra, nyilvánosság, politika világában. Ebből következően a demokrácia és a közélet működésének minősége (vagy léte) múlhat azon, hogy milyen attitűdökkel, társadalmi felelősségvállalással, társadalomszemlélettel kerülnek ki a végzett jogászok a képzés helyeiről. Olyan kimeneti elemekről van szó, amelyeket csak a dogmatikai zártság feloldásával, a nem jogi elemek iránti nyitottság szorgalmazásával és az ezeket elősegítő módszerek használatával lehetséges elérni.

A jogi oktatás hagyományosan a felsőbb bíróságok gyakorlatának dogmatikájára koncentrált, a példák, a gyakorlati ügyek innen származnak. Ezek számítanak fontos ügyeknek, a gyakorlat alakításának képességével, precedens-értékkel rendelkeznek. Már egy olyan előemésztett, redukált, jogiasított valóság kerül így a tanulók elé, amely elvesztette „életszerűségét”, hétköznapi nyelvezetét, társadalmi beágyazottságát, megfosztották az átélhető emberi problémák érzékelhetőségétől. A jogászi szakma presztízrendszerében is a felsőbb bírósági gyakorlat számít magasabb presztízűnek, ahogy a papírokkal, dokumentumokkal képzelt munka értékesebb, mint az emberek gondolataival, konfliktusával, történeteivel való foglalkozás. E szakmai értékelési hagyomány hatással van arra, hogy a képzés a jog működésének milyen szintjeire koncentrált. A gyakorlati példák tipikusan a társadalmi komplexitás erős redukcióján alapulnak, azt tanítják meg alapvető jogászi készségként, hogy miként lehet kiszűrni a jogilag releváns tényeket. Ehhez maguk a hipotetikus esetek szolgáltatnak nyelvi-kognitív mintát. A „történeti tényállás”, amely a jogilag megoldandó feladat, nem terjed túl az alábbi példában jelzett összetettségén:

„Az igen öreg Kis úr egyre nehezebben képes ellátni magát, a napi bevásárlás is egyre nagyobb terhet jelent számára. Megállapodik ezért a szomszédjában lakó fiatal párral, akik vállalják, hogy élete hátralévő részében gondozzák és mindazon földi javakkal ellátják, amelyekre szüksége lehet. Kis úr cserébe át ruházza rájuk lakása tulajdonát. Majd három hét múlva hirtelen meghal. Az örökösök pert akarnak indítani. Mit javasolnál nekik?”

Helyesen megoldani a jogkérdést ez alapján lehetséges, az öröklési jog mögött meghúzódó társadalmi feszültségeket azonban nem lehet érzékelni. Ezért a valóságos ügyek részletei, a tényleges szereplők élettörténete nélkül a jogásznak készülők nem képesek érzékelni, hogy miként hat rájuk e valóság, a tanulási folyamatban nem derül ki, hogy képesek-e személyesen feldolgozni az érzelmi, etikai kihívásokat, észreveszik-e az igazságosság különböző formái közötti feszültséget, kell-e látniuk a családi viszonyok természetét az adott ügyben. A tényleges jogi működés olyan társadalmi valóság, amelyben nem pusztán a jogi összefüggéseket kell érteni. A történeti tényállás (a per, jogi igény) mögötti összefüggések bemutatása csak olyan módszerekkel lehetséges, amelyek közel viszik a tanulókat a valósághoz, saját maguknak kell felfedezni a komplexitást. A jogesetek feldolgozásának hagyományos menetében ezek a tények már fixálva vannak, statikusak, redukáltak, nem bővíthetők: olyanok, mint a bíróság által megállapított valóság. Módszertani kérdés, hogy miként lehet kinyitni a valóság megismerését. Első feladat annak bemutatása, hogy a valóság komplexitásának megragadása lényeges eleme a jogászi munkának, sok minden múlik ezen (Aiken & Shalleck, 2016). A perlési folyamat társadalmi természetének gyakorlati érzékeltetését szolgálhatja például a valós ügyek közvetlen „meglátogatása”, a szerep-

lőkkel való találkozás. De a szerep-játékok és szimulációk is alkalmasak lehetnek az empátia fejlesztésére, ha az oktató megfelelő módon készíti elő, és elegendő időt szán e célok elérésére. Hasonlóképpen az ügyre vonatkozó nem jogi, társadalomtudományi (pszichológiai, szociológiai, közgazdasági, egyéb szakértői) irodalom, szaktudás használata is növeli az ügyek kezelésének komplexitását, és a szemlélet tágításával lehetőség nyílik lényeges általános és szakmai kompetenciák fejlesztésére. Például egy gyerekvédelem vagy családon belüli erőszak ügyében tipikusan szükség van a nem jogász szakmai források megértésére és használatára, az empátia és az érzelmi feldolgozás készségeire. Sőt arra is, hogy a tanuló kritikusan viszonyuljon a jogász működés, beavatkozás nem várt, diszfunkcionális következményeihez.

Hogyan fordíthatóak le a nem jogi információk a jogi eljárás számára? Hogyan lehet a bíróság számára elfogadhatóvá tenni? Azokban a jogi hagyományrendszerekben, ahol nincs eleve nyitottság az ilyenek elfogadására, ezek a kérdések általában fel sem merülnek, pedig a társadalomtudományok stratégiai használata, a szaktudások feldolgozásának képessége a jogi eljárás során is hasznos képesség. Mivel a jogász szakma hatalomközeleli, a jogászképzés nyelve, társadalomképe sem mentes ennek következményeitől. Éppen ezért a képzés során szükséges érzékeltetni a hatalomgyakorlás etikai követelményrendszerét. A jogász tevékenység alapszerkezetének és az ebből következő személyes következményeknek és követelményeknek az érzékelhetővé tétele azonban csak bevonódás, közvetlen tapasztalat, érzékenyítés útján lehetséges. Az igazságtalanság észlelése, a személyes elkötelezettség a szembenállásra, kritikára csak a saját szerep megfogalmazásával fejlődik. Határozott feladata a képzésnek, hogy visszahozza az emberi szenvedés megértését a speciális szakmai szempontok közé, szorgalmazza a személyes bevonódást. Ez leginkább a személyes narratívák, a névvel és arccal rendelkező szereplők, a kapcsolatrendszerek és történések mély textúrájának közvetlen érzékelésével lehetséges. A jogász tanulók a tipikus jogász gondolkodást nagyon korán elsajátítják, ez a visszavétel (érezékenyítés) zavart okozhat, amelyet kezelni kell, tehát pedagógiai érzéket, még inkább pedagógiai kompetenciákat kíván meg az oktatóktól. A szakirodalom szerint a jogi realizmus tudományos és oktatási hagyománya lehetővé teszi ennek a logikának a művelését (Hunter, 2012). A jogelmélet egyik hivatása tehát e hagyomány adaptációja az európai közvetítéseken keresztül. A realizmus és a *socio-legal studies* megközelítésmódja akkor tud hatékonyan működni, ha nem csak az elméleti, társadalomtudományi stúdiumok közvetítik, hanem a szakjogi tárgyak is. Az adaptáció leghatékonyabb útja a kutatásközpontú oktatás, a kutatási (mini) projektek tervezése, kivitelezése. Ehhez módszertani megalapozást szükséges szolgáltatni elsősorban olyan kutatási módszerek megismertetésével, amelyek a mindennapi ügyek, illetve a jogi esetek komplexitásának érzékelésére alkalmasak (résztevő megfigyelés, interjú).

Nem függetlenül attól a tényről, hogy az empirikus jogtudomány meglehetősen gyenge, jelenleg ez a módszer az oktatásból szinte teljesen hiányzik. Nehezíti a helyzetet a tárgyak és tanszékek egymástól való elzártsága, a tudományos és oktatási tevékenységek kapcsolódásainak hiánya. A szakirodalomban számtalan példa található arra, hogy különböző jogterületek oktatásába hogyan lehet beemelni a kutatásszemponturnál módszereket (Tejani, 2016). Az etnografikus módszerek lehetőséget adnak arra, hogy a tanuló erősítse a résztvevő-megfigyelő pozícióját, fejlessze valóságérzékelő képességeit, információfeldolgozási kapacitását és érzékenységét. A tapasztalat korai megjelenése jótékony hatással lehet a szakmai etika kialakulására is. Nehézséget jelent azonban, hogy a kvalitatív kutatási módszerek idegenek a jogázhallgatóktól és oktatóktól, általában a jogtudománytól. A formalizmus európai és a részben más történelmi okok által tovább erősített posztkommunista hagyománya idegenként kezeli a többféle (jogi, etikai, társadalmi, szubkulturális) normativitás valóságát. Nehezen lép ki a hierarchikus, monolit szemléletből, a jogász tudásokat vonakodva egészíti ki azokkal a puha készségekkel, amelyek a modern és társadalmi értékek iránt elkötelezett jogász számára szükségesek.

Félrevezető a magyar diskurzusban szokásos szembeállítás az elméleti és gyakorlati oktatás között, pedig a professzionális gyakorlatban a teoretikus, dogmatikai és praktikus tudások, készségek nem választhatók el egymástól (Cooper, 2002). Sőt már a kritikai elmélet figyelmeztetett arra, hogy a technikai és elméleti tudások számonkérése a készségek fejlesztése nélkül megfosztó, elbátortalanító (*incapacitating*) hatású (Kennedy, 1982). Az elméleti, doktrinális és gyakorlati szempontok, tudások, készségek integrálása szemléleti váltást feltételez: a jogász specializáció mellett a mesterség (*craftsmanship*) vállalását. Mindehhez elérhetőek a dokumentált jó gyakorlatok, a jogászképzés irodalma is rendelkezik ilyennel (Schwartz, Hess & Sparrow, 2013). Általános tapasztalat, hogy az oktatók személyes kvalitásai, oktatói szerepfelfogása és szakmai identitása meghatározó szerepet játszik abban, hogy milyen viszonyt képes kialakítani a tanulókkal és milyen hatékonysággal képes a tanulási folyamatot segíteni. Az előrelépés legfontosabb feltétele a módszertani reflexió fejlesztése, annak felismerése, hogy a jogászképzés válságát nem lehet pusztán sötétben tapogatózással kezelni, ahogy a felelősséget sem lehet a külső tényezőkre vagy a hallgatókra terhelni. A nemzetközi tudományos tapasztalatok szerint a jogászképzés tudományos tárgy is, kutatási eredmények és tapasztalatok tudnának pontos képet adni arról, hogy mit is csinálnak a jogász oktatók, mit olvasnak, írnak, és hogyan kommunikálnak a joghallgatók. A kutatásra alapozódó képzés felé vezető legfontosabb első lépés a képzés kutatása (Sinsheimer & Herring, 2016).

Irodalom

1. Aiken, J. H. & Shalleck, A. (2016). Putting the “Real World” into Traditional Classroom Teaching. In Mertz, Macaulay, Mitchell (Ed.), *Translating Law-And-Society for Today’s Legal Practice Vol 1.* (pp. 51–73). Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bódig, M. (2016). A jogtudomány módszertani karaktere és a dogmatikai tudomány eszméje. In Bódig M. & Zódi Zs. (Ed.). *A jogtudomány helye, szerepe és haszna.* Tudománymódszertani és tudományelméleti írások (pp. 86–109.). Budapest: MTA TKJTI – Opten.
3. Cooper, B. D. (2002). The Integration of Theory, Doctrine, and Practice in Legal Education. *Journal of the Association of Legal Writing Directors* 1. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1095487 (2018. 06. 10.)
4. Fekete, B. (2017). *Írásmódszertan Joghallgatóknak. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF5_Fekete_READER1.pdf (2018. 06. 10.)
5. Fleck, Z., Krémer, F., Navratil, Sz. & Uszkiewicz, E. (2012). *Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és a rendőrtisztek képzésében.* Budapest: L’Harmattan.
6. Fleck, Z. (2017a). Demokráciára nevelés, jogászképzés, professzionális felelősség, *Közjogi Szemle*, 2. 7–8. Retrieved from http://hvgorac.hu/kozjogiszemle/files/KJSZ_201702_Fokusz_Egyetemi_Autonomia.pdf (2018. 06. 10.)
7. Fleck, Z. (2017b). *A Jogászképzés Szintleíró Jellemzői. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from: http://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF1_Fleck_READER.pdf (2018. 06. 15.)
8. Galambos, R., Kiss, V. & László, N. (2017). *Érzékenyítés és a felelősségvállalás fejlesztése a jogászképzésben. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2018/04/MF7_Galambos-Kiss-Laszlo_READER.pdf (2018. 06. 10.)
9. Hegyi, Á. J. & Kisteleki, K. (2017). *Jog és Dráma. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2018/04/MF6_Hegyi-Kisteleki_READER.pdf (2018. 06. 10.)
10. Hunter, C. (Ed.) (2012). *Integrating Socio-Legal Studies Into The Law Curriculum.* London: Palgrave.
11. Kennedy, D. (1982). Legal Education and the Reproduction of Hierarchy, *Journal of Legal Education*, 4, 591–615.
12. Kiss, V. (2017). *Interaktív Szemináriumok a Jogászképzésben. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF2_Kiss_READER.pdf (2018. 06. 10.)
13. Mertz, E., Macaulay, S. & Mitchell, T. (Ed.) (2016). *Translating Law-And-Society For Today’s Legal Practice Vol 1.*, Cambridge: Cambridge University Press.
14. Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit, Why Democracy Needs The Humanities,* Princeton: Princeton University Press.
15. Tejani, R. (2016). “Fielding” Legal Realism: Law Students as Participant-Observers? In Mertz, Macaulay, Mitchell (Ed.), *Translating Law-And-Society for Today’s Legal Practice Vol 1.* 95–118. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Tóth, J. (2017). *Jogklinika kézikönyv.* Szeged: Iurisperitus.
17. Tóth, F. (2017). *A Jogklinika Képzés Módszertana. Oktatásmódszertani Füzetek.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF4_Toth_READER.pdf (2018. 06. 10.)

18. Tókey, B. (2017). *A Tantermi Előadások a Jogászképzésben. Oktatásmódszertani Füzetek*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Retrieved from http://www.eltereader.hu/media/2017/08/MF3_Tokey_READER.pdf (2018. 06. 10.)
19. Schwartz, M. H., Hess, G. F. & Sparrow, S. M. (2013). *What the Best Law Teachers do?* New York: Harvard University Press.
20. Sinsheimer, A. & Herring, D. J. (2016). Lawyers at Work: Study of the Reading, Writing, and Communication Practices of Legal Professionals, *Legal Writing Journal* 21. Retrieved from <http://www.legalwritingjournal.org/2016/11/04/lawyers-at-work-a-study-of-the-reading-writing-and-communication-practices-of-legal-professionals/> (2018. 06. 18.)
21. Stolker, C. (2014). *Rethinking the Law School. Education, Research, Outreach and Governance*, Cambridge: Cambridge University Press.

Methodological questions of legal education

The methodological awareness is alien from the European tradition in the field of legal education, but only by this it can emerge from the crisis. There are some developments in the field of domestic higher education too which prove the emergence of this awareness. The educational approach that focuses on the learning process requires a new teaching approach in the lawyer's higher education as well. This could be helped by research in the area of legal training.

Keywords: legal education, teaching methods, learning process, law